

STRUKTURA RODZINY A ZACHOWANIA RYZYKOWNE ORAZ POCZUCIE WŁASNEJ SKUTECZNOŚCI MŁODZIEŻY W OKRESIE PÓŻNEJ ADOLESCENCJI

EWA PIOTRÓW

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1848-7211>

IWONA GUMOWSKA

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8392-9098>

ANNA KOPROWICZ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0905-3585>

Akademia Pomorska w Słupsku

Wprowadzenie

Rodzina jest najważniejszym środowiskiem, w którym kształtuje się osobowość i system wartości dziecka, a także w którym uczy się ono społecznego funkcjonowania. Rodzina, obok rówieśników, jest najważniejszą grupą odniesienia dla dorastającego człowieka, co oznacza, iż z nią identyfikuje się najsilniej (Karkowska, 2007). Tempo zmian we współczesnym świecie wpływa na życie ludzi na wielu płaszczyznach, co oznacza, że ma ono również wpływ na funkcjonowanie rodzin i, niestety, w dużej mierze nie są to zmiany korzystne. Związane są one m.in. z szybkim rozwojem instytucji przemysłowych i usługowych, wzrostem ruchliwości społecznej, rozluźnieniem więzi towarzyskich, sąsiedzkich, rodzinnych, indywidualizacją i koncentracją jednostek w pierwszej kolejności na zaspokojeniu własnych potrzeb. We współczesnych rodzinach można obserwować dominację postaw konsumpcyjnych i hedonistycznych, czego konsekwencją staje się przesuwanie na dalszy plan wartości osobowych i powierzanie realizacji obowiązków wychowawczych babciom, ciociom, innym krewnym (Pikuła, 2010).

W literaturze pedagogicznej funkcjonuje termin: kryzys współczesnej rodziny, którego jednym z najczęściej wskazywanych predyktorów jest stale zwiększająca się liczba rozwodów. Zdaniem Zbigniewa Tyszki (1995) powodem takiego stanu jest m.in. zmiana w hierarchii celów współczesnych małżeństw, w której coraz częściej, jako najważniejsza wymieniana jest satysfakcja odczuwana w życiu z wybranym partnerem oraz długotrwała miłość. Poczucie niezaspokojenia w tej sferze uznawane jest obecnie za wystarczający powód do rozwodu i poszukiwania nowej relacji, która pozwoli potrzebę tę zaspokoić, podczas gdy dzieci w tej hierarchii znajdują

się na dalszym planie. Dane dotyczące Stanów Zjednoczonych oraz niektórych krajów europejskich, prezentowane przez Tomasza Szlendaka, wskazują że w latach 60. ubiegłego wieku z obojgiem rodziców żyło 88% dzieci, natomiast w latach 90. XX w. liczba dzieci wychowujących się w rodzinach o pełnej strukturze zmniejszyła się do 56% (Szlendak, 2010).

W raporcie Rządowej Rady Ludnościowej, z lat 2015–2016, dotyczącym sytuacji demograficznej Polski, liczba bezwzględna rozwodów w ciągu ostatnich ośmiu lat (od 2007 do 2015) utrzymuje się na poziomie 64–67 tys. rocznie. Biorąc pod uwagę wskaźnik liczby rozwodów orzekanych w danym roku i liczbę małżeństw zawartych w tym samym roku, można stwierdzić, że jedna trzecia małżeństw w Polsce kończy się rozwodem. Na uwagę zasługuje także zmiana dotycząca stosunku Polaków do rozwodów. Okazuje się, że zwiększenie się tendencji do podejmowania kroków prowadzących do rozstania i akceptacja dla rozwodów, jako formy rozwiązywania konfliktów czy kończenia relacji niezaspokajającej potrzeb na satysfakcjonującym poziomie, wzrosła o 50% w ciągu ostatnich 15 lat, zwłaszcza wśród par o dłuższym stażu małżeńskim (*Sytuacja Demograficzna Polski*, 2016, bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnościowa). Prezentowane w raporcie dane wskazują, że większość rozwodzących się w Polsce małżeństw ma niesamodzielną, małoletnie dzieci. Najlepiej obrazują skalę problemu wartości liczbowe dotyczące dzieci, których rodzice postanowili się rozstać w ostatnich latach: w roku 1990 – 45 105 dzieci, w roku 1995 – 40 636 dzieci, w roku 2000 – 41 580 dzieci, w roku 2005 – 71 623 dzieci, w roku 2010 – 52 165 dzieci, w roku 2015 – 56 796 dzieci.

Rozwód jest jednym z najbardziej stresujących wydarzeń w życiu rodziny, zarówno dla dorosłych, jak i dzieci. Rozwodzący się małżonkowie często zmagają się z konfliktem, odczuwają utratę wsparcia emocjonalnego, obniża się ich standard życia, borykają się z trudami samotnego rodzicielstwa. Dzieci w sytuacji rozwodu dotkliwie odczuwają brak kontaktu z jednym z rodziców, doświadczają mniejszego wsparcia ze strony dorosłych, często nawet już po rozstaniu rodziców są świadkami konfliktów między nimi (Szlendak, 2010). Następstwem tej sytuacji mogą być zaburzenia w przystosowaniu społecznym, obniżona samoocena, problemy w adaptowaniu się do nowej sytuacji, większa podatność na stres, odczuwanie obniżonego nastroju, depresja, jak również zachowania agresywne i skłonność do zachowań ryzykownych, uzależnień (Szewczuk, 2010).

Zakończenie małżeństwa oznacza przejście nad dziećmi opieki przez jednego z rodziców (najczęściej matkę), natomiast częstotliwość kontaktów z drugim z nich zależy od ustaleń przyjętych przez rozwodzących się małżonków. Wyniki badań prowadzonych przez Henryka Cudaka (2010) potwierdzają, że dzieci z rodzin niepełnych gorzej radzą sobie z rozwiązywaniem problemów życiowych niż ich rówieśnicy wychowywani w rodzinach o pełnej strukturze. Istotnie częściej występują również w tej grupie zachowania ryzykowne: wagarowanie, ucieczki z domu, lekceważenie nauczycieli i wychowawców, palenie papierosów, spożywanie alkoholu, branie narkotyków. Ponadto Cudak wykazuje, że wraz z wiekiem badanych wzrasta stopień

trudności wychowawczych, z 4,1% (wśród dzieci od 7 do 9 lat) do 17,3% (wśród adolescentów od 13 do 16 lat).

Zachodzące przeobrażenia przejawiające się w coraz bardziej liberalnym podejściu do rozwodów są jedną z przyczyn powstawania znacznej liczby rodzin, których skład osobowy nie stanowi już powszechnego standardu, jakim jest rodzina pełna, a więc dwoje rodziców w związku małżeńskim, wspólnie zamieszkujących i wychowujących dziecko bądź dzieci. Jak zauważa Stanisław Kawula (2007, s. 382), jeszcze w latach 60. i 70. kobieta samotnie wychowująca dziecko, zwłaszcza na wsi, była wręcz piętnowana. Dziś w modelu 1+1 żyje co dziesiąta polska rodzina i 15% dzieci”. Tak więc najczęstsze zmiany dotyczące współczesnej rodziny, to zwiększenie się liczby rodzin niepełnych oraz zrekonstruowanych. Wśród rodzin niepełnych wyróżnia się: osierocone, niepełne biologicznie, niepełne czasowo oraz rozbite (tamże). Specyfika takich rodzin oznacza przede wszystkim pełnienie funkcji wychowawczej tylko przez jednego dorosłego. W szczególnie trudnej sytuacji znajdują się dzieci z rodzin rozbitych na skutek rozwodu lub separacji. Dorośli, nierzadko skonfliktowani przez długi czas, poświęcają znacznie mniej uwagi podopiecznym, co prowadzi do ich braku pewności siebie i poczucia bezpieczeństwa, a w konsekwencji do trudności w przystosowaniu się do nowej sytuacji życiowej.

Rodzina zrekonstruowana to rodzina, której niepełną strukturę uzupełnia powtórne małżeństwo rodzica wcześniej owdowiałego bądź rozwiedzionego. W nowym związku wychowują się dzieci z poprzednich relacji kobiety lub mężczyzny, bądź obojga z nich oraz często ich wspólne dzieci, które przyszły na świat po zawarciu powtórnego małżeństwa (tamże).

Badacze nauk społecznych interesują się sytuacją wychowawczą dzieci z rodzin niepełnych oraz zrekonstruowanych przede wszystkim ze względu na potrzebę rozpoznania trudności w adaptacji do nowych relacji i układów ról poszczególnych jej członków.

Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży

Uwarunkowana wieloma czynnikami, osłabiona współcześnie kondycja rodziny, której wyrazem jest przede wszystkim wzrost liczby dorosłych wychowujących dzieci samotnie lub w rodzinach zrekonstruowanych, stanowi problem szczególnie istotny w związku z wpływem tej sytuacji na rozwój psychospołeczny dorastających dzieci. Okres adolescencji to czas zmian, kiedy kształtowane w dzieciństwie schematy i wzorce stają się niefunkcjonalne, a młody człowiek w procesie formowania się tożsamości osobowej i społecznej porządkuje i konsoliduje nowe wzorce i schematy (Bardziejewska, 2015). Do kluczowych dla procesów formowania się tożsamości czynników zalicza się otrzymywanie wsparcia, stopień zaspokojenia osobistych i społecznych potrzeb nastolatka, a także postawy rodziców zapewniające równowagę przyzwolenia i kontroli (tamże).

Ważnym zagadnieniem, analizowanym szczególnie w kontekście wieku dorastania i problemów związanych z tym okresem rozwojowym w życiu człowieka są zacho-

wania ryzykowne, które określa się, jako podejmowane przez młodych ludzi aktywności niosące ryzyko negatywnych następstw dla zdrowia fizycznego i psychicznego osoby oraz dla jej otoczenia społecznego (Szymańska, 2015). Richard Jessor (1991) podkreśla, że termin „zachowanie ryzykowne” odnosi się do każdego zachowania, które może zagrażać realizacji zadań rozwojowych, pełnieniu adekwatnych do wieku ról społecznych czy zdobywaniu niezbędnych umiejętności i kompetencji. Wśród motywów, które zdaniem autora skłaniają młodzież do takich aktywności, wymienia on: chęć zdobycia akceptacji u rówieśników, potrzebę zaznaczenia własnej autonomii i separowanie się od rodziców, radzenie sobie z lękiem i frustracją.

W badaniach przeprowadzonych przez Jakuba Gajewskiego i Agnieszkę Małkowską-Szkućnik (2012) podjęto próbę ustalenia ewentualnych zależności pomiędzy częstotliwością występowania takich zachowań ryzykownych, jak stosowanie nikotyny i alkoholu, a jakością relacji w rodzinie i grupie rówieśniczej. Uzyskane wyniki pozwoliły autorom przyjąć, że częstotliwość zachowań ryzykownych podejmowanych przez adolescentów jest związana z postrzeganiem przez nich relacji społecznych. Ponadto dokonane analizy potwierdziły, że dobry kontakt nastolatka z rodziną stanowi ważny czynnik chroniący i w znacznym stopniu znoszący negatywne wzorce przekazywane przez destruktywne grupy rówieśnicze.

Poczucie własnej skuteczności

Zmiany struktury rodziny, które zapoczątkowuje najczęściej separacja lub rozwód, są dla wszystkich jej członków sytuacją trudną. Według Rity Grochocińskiej (za: Woźniak, 2000) wpływ, jaki te przeobrażenia mają na dzieci i młodzież nie jest stały i podlega zmianom w zależności od wielu czynników (np. stopień skonfliktowania rodziców lub czas, który upłynął od momentu, kiedy rodzice informują o podjętej decyzji o rozstaniu). Początkową reakcją jest zaprzeczenie zaistniałej sytuacji, niedopuszczanie do siebie świadomości o nieuchronnie zbliżającej się zmianie. Następnym etapem jest manifestacja złości wobec rozstających się rodziców. Później reakcje negatywne ulegają osłabieniu, któremu może towarzyszyć próba pogodzenia rodziców, ale i poczucie bezradności i często poczucie winy. Kończąca proces, ostatnia faza to akceptacja zaistniałej sytuacji. Wymienione etapy przebiegają w indywidualnym tempie i w dużej mierze zależą od osobistej interpretacji zmian, której dziecko czy nastolatek dokonuje oraz jego umiejętności radzenia sobie z sytuacją trudną. Stres generowany w tych okolicznościach może być przeżywany w różnym stopniu nasilenia, co zależy także od zasobów osobistych. Jednym z najważniejszych zasobów są indywidualne przekonania o własnej skuteczności, które w świetle badań istotnie wpływają na radzenie sobie m.in. z rozwodem rodziców (Sandler i in., 2000).

Autorem pojęcia poczucia własnej skuteczności jest Albert Bandura, będący głównym przedstawicielem teorii społeczno-poznawczej, określanej również teorią sprawstwa ludzkiego. Podstawowe struktury prezentowane w tym podejściu to kompetencje i umiejętności człowieka, przekonania na temat własnej skuteczności, standardy

zachowania oraz cele osobiste (Cervone, Pervin, 2011). Przekonania dotyczące własnych możliwości i zdolności są według Bandury kluczowe dla funkcjonowania człowieka i jego poczucia, że jest w stanie poradzić sobie w sytuacji trudnej i stresującej. Spostrzegana własna skuteczność jest według autora tym, jak człowiek ocenia własne zdolności do działania w przyszłości (tamże). Wyróżnia się uogólnione poczucie własnej skuteczności, które tworzy się na podstawie sumy doświadczeń życiowych oraz związane z nimi, postrzeganie siebie, jako osoby, która ma odpowiednie kompetencje i umiejętności, by radzić sobie w rozmaitych sytuacjach, a także odnoszące się do konkretnego obszaru problemowego, tzw. specyficzne poczucie własnej skuteczności (Popiel, Cyniak-Cieciura, Zawadzki, 2015).

Poczucie własnej skuteczności, a więc własnych kompetencji, jest cechą indywidualną. Siła przekonania o własnych dużych możliwościach wpływa na cele, które człowiek wybiera i realizuje oraz na stopień jego zaangażowania w podejmowaną aktywność. Stwierdzono, że poczucie własnej skuteczności jednostka tworzy w oparciu o doświadczenia i pełni ono rolę samoregulacyjną. Najczęściej badane jest w kontekście zachowań zdrowotnych, takich jak: kontrolowanie masy ciała i podejmowanie regularnej aktywności fizycznej, rzucanie palenia tytoniu i innych nałogów, udział w badaniach profilaktycznych dotyczących wczesnego wykrywania zmian chorobowych (Juczyński, 2000).

Metodologia badań własnych

Celem przeprowadzonych badań było porównanie częstotliwości podejmowania zachowań ryzykownych oraz określenia różnic w poziomie poczucia własnej skuteczności u młodzieży wychowującej się w rodzinach o różnej strukturze.

Postawiono pytania badawcze:

1. Czy występują różnice dotyczące wieku inicjacji opuszczania zajęć szkolnych u młodzieży wychowującej się w rodzinach pełnych oraz niepełnych?
2. Czy występują różnice w częstotliwości występowania zachowań ryzykownych (używanie nikotyny, alkoholu, narkotyków, dopalaczy) u młodzieży wychowującej się w rodzinach pełnych oraz niepełnych?
3. Czy występują różnice w poziomie poczucia własnej skuteczności u młodzieży wychowującej się w rodzinach pełnych oraz niepełnych?

W badaniu wzięło udział 238 osób w okresie późnej adolescencji (uczniów szkół średnich w Słupsku oraz studentów Akademii Pomorskiej) w wieku od 17 do 23 lat. W badanej grupie znajdowało się 165 kobiet i 73 mężczyzn. Uwzględniając zmienną wyjaśniającą, którą w analizie stanowiła struktura rodziny: grupa wychowujących się w rodzinach pełnych stanowiła 171 osób oraz w rodzinach niepełnych 67 osób.

Zastosowano następujące narzędzia badawcze:

1. **Kwestionariusz ankiety** stworzony w celu uzyskania danych socjodemograficznych oraz dotyczących inicjacji bądź częstotliwości zachowań ryzykownych występujących u osób w wieku dorastania. Ankietowanych zapytano m.in. o pierwsze opuszczenie zajęć szkolnych (etap edukacji) oraz częstotliwość palenia papier-

rosów, picia alkoholu, używania narkotyków i dopalaczy. Kolejność substancji, o które pytano korespondował z modelem tzw. ścieżki uzależnień: papierosy – alkohol – narkotyki, przytaczanej w literaturze z zakresu profilaktyki i terapii uzależnień (Szymańska, 2012).

2. **Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności – GSES** (Generalized Self-Efficacy Scale), która została stworzona przez Ralfa Schwarzera i Michaela Jerusalema w 1993 r., w nawiązaniu do teorii Bandury, dotyczącej oczekiwań i poczucia własnej skuteczności związanej z podejmowanymi wcześniej działaniami, a także ogólnego przekonania o zakresie własnych możliwości w sytuacji nowej lub trudnej (Juczyński, 2009).

Polska wersja Skali GSES została przygotowana przez Schwarzera, Jerusalema i Zygryda Juczyńskiego. Jest to narzędzie składające się z 10 stwierdzeń umożliwiających dokonanie analizy w zakresie jednego czynnika, jakim jest „ogólne przekonanie jednostki co do skuteczności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami i przeszkodami” (tamże, s. 93). Skala pozwala więc prognozować o uogólnionym poczuciu własnej skuteczności, a przez to, także o ocenie własnych zasobów w sytuacji trudnej.

Analizy statystyczne przeprowadzono z wykorzystaniem oprogramowania komputerowego IBM SPSS STATISTIC, Wersja 24. Dane opracowano z wykorzystaniem nieparametrycznego testu chi-kwadrat pozwalającego porównać dwa rozkłady empiryczne uzyskane w badaniu i określić, czy zmienne poddane analizie pozostają w zależności, czy też są niezależne od siebie (Bedyńska, Cypryńska, 2013). Przyjęto poziom istotności $p < 0,05$ wskazujący na istnienie istotnych statystycznie różnic.

Wyniki badań

Kwestionariusz ankiety, który wypełniała młodzież, zawierał pytania umożliwiające uzyskanie informacji dotyczących inicjacji oraz częstotliwości podejmowania zachowań ryzykownych.

W pierwszej kolejności poproszono badanych o wskazanie typu szkoły (podstawowa, gimnazjum, szkoła średnia), co umożliwiło także określenie przedziału wiekowego – wieku, w którym najczęściej miała miejsce inicjacja dotycząca opuszczania zajęć (tabela 1). Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że najwyższy odsetek pierwszy raz opuszczających lekcje występuje w gimnazjum (131 osób), zarówno wśród młodych ludzi wychowujących się w rodzinach o pełnej strukturze (57,57%), jak i w grupie badanych z rodzin niepełnych (53,73%). Kolejną pod względem wielkości grupą były osoby, które pierwszy raz opuściły lekcje (40,89%) w szkole podstawowej. Szczególnie niepokojąca jest tak liczna grupa uczniów podejmujących analizowane zachowanie tak wcześnie. Zgodnie z klasyfikacją ICD-10, jednym z kryteriów diagnostycznych zaburzeń w zachowaniu dzieci i młodzieży, mieszczącym się w grupie przejawów poważnego naruszenia obowiązujących zasad, jest częste wagarowanie rozpoczynające się przed ukończeniem 13. roku życia (Kołakowski, 2014). Wagarowanie jest określane jako zachowanie negatywne i problemowe, które w niekontrolowany sposób umożliwia dziecku bądź nastolatкови rozładowanie negatywnych emocji i często współwystępuje

z innymi zachowaniami ryzykownymi. Nie jest ono tożsame z odmową chodzenia do szkoły, wcześniej określaną jako fobia szkolna, która jest związana z wysokim lękiem odnoszącym się do sytuacji szkolnych, często prowadzącym do przedłużających się okresów absencji dziecka w szkole. Mimo rozróżnienia, zarówno w przypadku odmowy chodzenia do szkoły, jak i wagarowania, wskazuje się na pewne cechy rodziny i rodziców, które mogą być jednym z czynników warunkujących takie zachowania. Zalicza się do nich m.in. nadopiekuńczość rodziców, fizyczną lub emocjonalną nieobecność jednego z rodziców, słabe interakcje między członkami rodziny, wysoki poziom konfliktów, nieprawidłową realizację ról rodzicielskich, zachowania niekonsekwentne lub antyspołeczne rodziców (Jarosz, Wysocka, 2006).

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi badanych dotyczący częstości opuszczenia zajęć szkolnych

		Pierwsze opuszczenie zajęć szkolnych Chi ² = 4,491, p > 0,213				Ogółem
		Nigdy	Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła średnia	
Struktura rodziny badanych	Pełna	6 3,63%	33 20%	95 57,57%	31 18,78%	165
	Niepełna	7 10,45%	14 20,89%	36 53,73%	10 14,92%	67
Ogółem		13	47	131	41	232

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie analizy dokonanej z zastosowaniem testu chi-kwadrat odrzucono założenie o istnieniu istotnej statystycznie zależności pomiędzy wiekiem inicjacji w zakresie opuszczania zajęć szkolnych a strukturą rodziny badanych. W badaniu brały udział 232 osoby, sześć osób opuściło pytanie.

Następnym zachowaniem ryzykownym, o które zapytano badanych, było stosowanie nikotyny (tabela 2). Młodzież poproszono o określenie częstotliwości jej używania przez wskazanie odpowiedzi: „2–3 razy w roku (okazjonalnie)”; „raz w miesiącu”; „co tydzień”; „codziennie”; „wcale”. Analizując oddzielnie uzyskane wyniki (tabela 2), należy stwierdzić, że zarówno badani z rodzin pełnych (46,78%), jak i z rodzin niepełnych (35,82%) najczęściej podawali, że nie używają nikotyny wcale. W następnej kolejności (mimo nierównoliczności grup) należy zwrócić uwagę na częstość odpowiedzi wskazujących na codzienne stosowanie nikotyny przez młodzież wychowującą się w rodzinach pełnych (24,56%) i w niepełnych (20,89%). Na podstawie dokonanej analizy odrzucono założenie o istnieniu zależności pomiędzy częstotliwością używania nikotyny a strukturą rodziny badanych.

Analizie poddano także odpowiedzi badanych dotyczące częstotliwości używania alkoholu (tabela 3) – zachowania ryzykownego uznawanego za występujące najczęściej i najbardziej niebezpieczne, przede wszystkim ze względu na efekt osłabienia kontroli własnych zachowań, który w przypadku adolescentów prowadzi do przekraczania

wielu innych granic (inicjacja zachowań agresywnych, seksualnych, przestępczych) (Szymańska, 2015). Młodzież wychowująca się w rodzinach o pełnej strukturze najczęściej wskazywała, że spożywa alkohol „raz w miesiącu” – 42,69%, natomiast badani wychowujący się w rodzinach o strukturze niepełnej wskazali, że najczęściej spożywają alkohol „okazjonalnie” – 34,32%. Ponadto analizując rozkład wartości procentowych niepokojący jest częsty wybór odpowiedzi „co tydzień”, który zaobserwowano zarówno wśród badanych wychowujących się w rodzinach o pełnej strukturze (13,45%) oraz w grupie adolescentów wzrastających w rodzinach o strukturze niepełnej (20,89%). Na podstawie dokonanej analizy odrzucono założenie o istnieniu istotnej zależności pomiędzy częstotliwością używania alkoholu a strukturą rodziny badanych.

Tabela 2. Rozkład odpowiedzi badanych w zakresie częstotliwości używania nikotyny

		Częstotliwość używania nikotyny Chi ² = 7,762, p > 0,101					Ogółem
		Wcale	Okazjonalnie	Raz w miesiącu	Co tydzień	Codziennie	
Struktura rodziny badanego	Pełna	80 46,78%	27 15,79%	11 6,43%	11 6,43%	42 24,56%	171
	Niepełna	24 35,82%	21 31,34%	3 4,48%	5 7,46%	14 20,89%	67
Ogółem		104	48	14	16	56	238

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Rozkład odpowiedzi badanych w zakresie częstotliwości używania alkoholu

		Częstotliwość używania alkoholu Chi ² = 4,185, p > 0,382					Ogółem
		Wcale	Okazjonalnie	Raz w miesiącu	Co tydzień	Codziennie	
Struktura rodziny badanego	Pełna	22 12,86%	50 29,24%	73 42,69%	23 13,45%	3 1,75%	171
	Niepełna	9 13,43%	23 34,32%	20 29,85%	14 20,89%	1 1,49%	67
Ogółem		31	73	93	37	4	238

Źródło: opracowanie własne.

Zachowaniem ryzykownym, o które pytano badanych adolescentów, było także stosowanie narkotyków, które na liście zachowań ryzykownych występuje w trzeciej kolejności, po paleniu tytoniu i używaniu alkoholu (Kazadin, za: Szymańska, 2015). Kolejność pytań była również podyktowana liczebnością uzależnionych w Polsce (ok. 5–6 mln osób uzależnionych od tytoniu; ok. 800 tys. do 1,2 mln uzależnionych od alkoholu i ok. 120 tys. uzależnionych od narkotyków) oraz wynikami badań wskazującymi na większe prawdopodobieństwo sięgnięcia po substancje „poważniejsze”, je-

śli wcześniej próbowano substancji „łagodniejszych” (Wojcieszek, Jędrzejko, 2009). W świetle uzyskanych odpowiedzi (tabela 4), przeważająca grupa ankietowanych nie sięga po narkotyki wcale: 87,13% spośród badanych wychowujących się w rodzinach o pełnej strukturze oraz 82,09% badanych z rodzin o niepełnej strukturze.

Tabela 4. Rozkład odpowiedzi badanych w zakresie częstotliwości używania narkotyków

		Częstotliwość używania narkotyków Chi ² = 5,00 p > 0,287					Ogółem
		Wcale	Okazjonalnie	Raz w miesiącu	Co tydzień	Codziennie	
Struktura rodziny badanego	Pełna	149 87,13%	12 7,02%	6 3,51%	1 0,58%	3 1,75%	171
	Niepełna	55 82,09%	10 14,92%	2 2,99%	0	0	67
Ogółem		204	22	8	1	3	238

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie dokonanej analizy odrzucono założenie o istnieniu zależności pomiędzy częstotliwością używania narkotyków a strukturą rodziny badanych.

Ostatnim zachowaniem ryzykownym analizowanym na użytek tej pracy było używanie przez badanych dopalaczy, określanych jako substancje wzmacniające, często o niedostatecznie poznanym składzie. Analizując rozkład odpowiedzi zaprezentowany w tabeli 5, można stwierdzić, że kontakt z tymi środkami w badanej grupie jest zjawiskiem o małym natężeniu i ma charakter eksperymentowania. Adolescenci, którzy wskazali, że wymieniony środek stosują okazjonalnie, to przede wszystkim wychowujący się w rodzinach pełnych (9,94%) oraz 1,49% z rodzin niepełnych. Należy jednak pamiętać, że problem stosowania dopalaczy przez młodzież wykazuje tendencje wzrostowe, o czym pośrednio świadczą m.in. dane ukazujące wzrost zatruczeń tymi substancjami, jak również rosnące zainteresowanie młodzieży tymi środkami (Kryśka, 2016). Na podstawie dokonanej analizy przyjęto założenie o istnieniu istotnej statystycznie zależności pomiędzy częstotliwością używania dopalaczy a strukturą rodziny badanych. Wartość V-Kramera wyniosła $V = 0,173$, co oznacza, że zależność między analizowanymi zmiennymi jest umiarkowana.

Skala GSES pozwala określić poziom uogólnionego poczucia własnej skuteczności, oznaczającego przekonania człowieka o własnych możliwościach radzenia sobie w sytuacjach ocenianych jako stresujące. Wśród wszystkich badanych najwyższy odsetek stanowiły osoby o wysokim poczuciu własnej skuteczności (62,86%). Wyniki przeciętne uzyskały 72 osoby (30,37%), natomiast niskie – 16 osób (6,75%). Jedna osoba nie wypełniła Skali GSES. Na podstawie dokonanej analizy odrzucono założenie o istnieniu zależności pomiędzy poczuciem własnej skuteczności a strukturą rodziny badanych.

Tabela 5. Rozkład odpowiedzi badanych w zakresie częstotliwości używania dopalaczy

		Częstotliwość używania dopalaczy Chi ² = 4,915, p < 0,027					Ogółem
		Wcale	Okazjonalnie	Raz w miesiącu	Co tydzień	Codziennie	
Struktura rodziny badanego	Pełna	154 90,06%	17 9,94%	0	0	0	171
	Niepełna	66 98,51%	1 1,49%	0	0	0	67
Ogółem		220	18	0	0	0	238

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Poczucie własnej skuteczności a struktura rodziny badanych

		Wskaźnik Poczucia Własnej Skuteczności Chi ² = 2,274, p > 0,971			Ogółem
		Niskie	Przeciętne	Wysokie	
Struktura rodziny badanego	Pełna	10 5,88%	54 31,76%	106 62,35%	170
	Niepełna	6 8,95%	18 26,86%	43 64,18%	67
Ogółem		16	72	149	237

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja

W prezentowanej pracy analizowano znaczenie struktury rodziny dla częstotliwości występowania zachowań ryzykownych oraz poziomu uogólnionego poczucia własnej skuteczności u osób w okresie późnej adolescencji. Założono, że badani wychowujący się w rodzinach niepełnych mogą częściej podejmować zachowania ryzykowne oraz cechować się niższym poziomem uogólnionego poczucia własnej skuteczności. W rodzinie niepełnej układ więzi rodzinnych ulega zmianie. Pozbawienie lub ograniczenie kontaktów z jednym z rodziców powodować może zakłócenia w cyklu życia rodziny i prowadzić do naruszenia równowagi systemu. Brak jednego z opiekunów może się przyczyniać do zmian w indywidualnym rozwoju adolescenta w związku z niepełną transmisją międzypokoleniową. Wiele wyników opisywanych w literaturze przedmiotu pozwala wnioskować, że młodzież funkcjonująca w rodzinach o zmienionej strukturze częściej doświadcza obniżonego samopoczucia i przejawia nieakceptowane zachowania (Sendyk, Ilnicka, 2013). Badania Hanny Liberskiej (1998) przeprowadzone wśród młodzieży z poznańskich szkół średnich wykazały większe natężenie trudności występujących w życiu młodych ludzi wychowujących się w rodzinach o niepełnej strukturze, niż w przypadku ich rówieśników wychowujących się w rodzinach pełnych. Trudności, na które wskazała autorka, dotyczyły przede wszystkim problemów w nauce, relacji z rówieśnikami oraz możliwości spędzania czasu wolnego.

Analiza wyników prezentowanych w tym artykule wskazuje w pierwszej kolejności, że różnice dotyczące wieku inicjacji opuszczania zajęć szkolnych z uwzględnieniem struktury rodziny uczniów nie są istotne statystycznie. Oznacza to, że nie ma podstaw, aby przyjąć, że młodzież wychowująca się w rodzinach niepełnych istotnie wcześniej zaczynała samowolnie opuszczać lekcje.

Uzyskany materiał dotyczący częstotliwości podejmowanych zachowań ryzykownych wśród adolescentów z rodzin o niezmienionej strukturze oraz z rodzin niepełnych nie wskazuje na istotne statystycznie różnice w zakresie używania nikotyny, alkoholu i narkotyków. Procentowy rozkład odpowiedzi wskazuje, że systematycznie (codziennie) po papierosy częściej sięgają młodzi ludzie wychowujący się w pełnych rodzinach – 24,56%, a w rodzinach niepełnych nieznacznie rzadziej – 20,89%. Natomiast w przypadku częstotliwości używania alkoholu odpowiedzi „co tydzień” częściej udzielali badani z rodzin niepełnych (20,89%), niż z rodzin pełnych (13,45%). Mimo braku istotnych statystycznie różnic należy zwrócić uwagę na większą częstotliwość „okazjonalnego” sięgania po narkotyki przez badanych z rodzin o zmienionej strukturze (14,92%), niż u młodzieży wychowywanej w rodzinach pełnych (7,02%).

Przeprowadzona w prezentowanych badaniach analiza wskazuje na istnienie istotnej statystycznie, umiarkowanej zależności pomiędzy częstotliwością używania dopalaczy i strukturą rodziny badanych. Procentowy rozkład odpowiedzi wskazywał, że częściej po ten rodzaj substancji odurzających sięgały osoby wychowujące się w rodzinach pełnych (9,94%) niż badani z rodzin o zmienionej strukturze (1,49%). Uzyskany wynik jest sprzeczny z założeniem o większym narażeniu na zachowania ryzykowne młodzieży wychowującej się w rodzinach niepełnych. Współczesne badania wskazują jednak, że nie tyle pełna struktura rodziny może zmniejszać ryzyko podejmowania zachowań ryzykownych, ile raczej monitoring, czyli zainteresowanie opiekunów wybieranymi przez nastolatka formami spędzania czasu oraz udzielanie dzieciom wsparcia emocjonalnego przez dorosłych (Ostaszewski, Pisarska, 2015).

Uzyskane wyniki nie potwierdziły wstępnych założeń o większym narażeniu na możliwość występowania zachowań ryzykownych u młodzieży wychowującej się w rodzinach niepełnych, wskazują natomiast, niezgodnie z założeniami oraz dotychczasową wiedzą na temat badanego zjawiska, na istotnie częstsze występowanie wybranych zachowań ryzykownych (sięgania po dopalacze) u adolescentów z rodzin o pełnej strukturze. Takie rezultaty tłumaczyć można poziomem społecznienia młodzieży wychowującej się w rodzinach o różnej strukturze. Badania dotyczące funkcjonowania szkolnego, przeprowadzone na tej samej populacji, dowiodły, że adolescenti z rodzin niepełnych rzadziej uczestniczą w imprezach szkolnych i wycieczkach oraz odczuwają mniejsze uznanie ze strony kolegów i koleżanek (Gumowska, Koprowicz, Piotrów, 2017). Sięganie po środki psychoaktywne jest w okresie dorastania uwarunkowane społecznie. Między innymi z badań Stanisława Wójtowicza (1993) wynika, że dla większości młodzieży inicjacja dotycząca picia alkoholu miała miejsce na imprezach młodzieżowych, co potwierdza również Maria Czerwińska-Jasiewicz (2015).

Jolanta Koczurowska (za: Oleszkowicz, Senejko, 2013) zwraca dodatkowo uwagę, że presja grupy jest istotnym motywem sięgania po narkotyki. W świetle tych ustaleń zasadne wydaje się przyjęcie, że młodzież z rodzin niepełnych ma mniej możliwości uczestniczenia w spotkaniach towarzyskich, na których obecne są dopalacze, zatem stosowanie tych substancji jest w tej grupie istotnie rzadsze, niż u młodzieży wychowywanej w rodzinach o pełnej strukturze.

Struktura rodziny okazała się nie mieć istotnego statystycznie związku z uogólnionym poczuciem własnej skuteczności badanej młodzieży wychowującej się w rodzinach pełnych i niepełnych. Przeważająca część adolescentów, niezależnie od struktury ich rodziny, uzyskała wysokie wartości w Skali Uogólnionej Własnej Skuteczności. Katarzyna Tomczak, która prowadziła badania z zastosowaniem Skali GSES wśród studentów kierunków humanistycznych oraz nauk ścisłych, uzyskała podobne rezultaty. Zdaniem autorki Skala GSES może być zbyt mało wrażliwa, aby służyła do wykrycia różnic między grupami, co może być powodowane małą liczbą pytań, niewystarczającą do wychycenia odmienności (Tomczak, 2009). Z kolei Magdalena Baran i Anna Nawalana (2015), które analizowały poczucie własnej skuteczności w odniesieniu do wieku badanych uczniów (klasy gimnazjum), podkreślają że wysokie wyniki uzyskują w przeważającej większości uczniowie najstarsi. Autorki tłumaczą uzyskane dane rosnącym poziomem dojrzałości, potrzebą rozwoju, edukacji i samospelnienia. W kontekście tej analizy wydaje się, że wiek może mieć większe znaczenie dla uzyskiwanych wyników w zakresie poczucia własnej skuteczności w obliczu sytuacji trudnych niż struktura rodziny, w której wychowują się adolescenty.

Wyniki badań prezentowane w tym artykule można również uznać za zbieżne z wynikami uzyskanymi przez Liberską (1998), która badała strategie radzenia sobie z trudnościami stosowane przez młodzież wychowującą się w rodzinach pełnych i niepełnych. Analiza odpowiedzi wskazała na dominującą w obu grupach strategię racjonalną (zadaniową), a pojawiające się różnice, dotyczące również stosowania strategii emocjonalnych i ucieczkowych okazały się nieistotne statystycznie. Na podstawie uzyskanego materiału autorka sformułowała wniosek o braku różnic w zakresie stosowania określonego podejścia w obliczu sytuacji trudnej przez młodzież, niezależnie od struktury rodziny, w której się wychowuje.

Reasumując, analiza uzyskanych wyników wskazuje na zróżnicowaną częstotliwość sięgania przez badanych po używki i nie daje podstaw do interpretacji o jednoznacznie większym narażeniu na podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież wychowującą się w rodzinach niepełnych. Zaprezentowany materiał skłania do refleksji i dalszych badań. Wydaje się, że uwzględnienie dodatkowych zmiennych w zakresie czynników osobowościowych i środowiskowych pozwoliłoby lepiej zrozumieć uwarunkowania podejmowanych przez młodzież zachowań ryzykownych.

W obrębie czynników leżących po stronie jednostki, w przyszłych badaniach powinna zostać uwzględniona w szczególności potrzeba aprobaty jednostki przez rówieśników. Jak wskazują badania, uzyskanie akceptacji grupy, które często osiągnięte jest przez młodzież przez upodabnianie się do jej członków, powielanie zachowań i podporządkowanie normom grupowym, jest w przekonaniu młodych ludzi najlepszym

sposobem unikania odrzucenia i izolacji społecznej (Szymańska, 2015). Ponadto, w literaturze z zakresu profilaktyki funkcjonuje również pogląd o znaczeniu rozwojowym podejmowanych zachowań ryzykownych, dzięki którym adolescenti próbują uporać się z ważnymi życiowymi sprawami. Zgodnie z tym podejściem jedną z funkcji zachowań ryzykownych jest możliwość zademonstrowania otoczeniu atrybutów swojej tożsamości oraz uzyskania pozornie wyższego etapu rozwoju (Siudem, 2013).

W przypadku czynników środowiskowych, związanych przede wszystkim z funkcjonowaniem rodziny, należy uwzględnić jakość relacji rodziców z nastolatkiem, której ocena byłaby możliwa po ustaleniu ilości wspólnie spędzanego czasu, sposobów monitorowania aktywności podejmowanych przez adolescenta, szczególnie w czasie wolnym oraz wsparcia emocjonalnego udzielanego dziecku przez dorosłych (Ostaszewski, Pisarska, 2015). Również analiza funkcjonowania systemu rodzinnego, szczególnie w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich oraz nauki wyznaczania granic i przestrzegania norm, byłaby pomocna dla lepszego poznania uwarunkowań podejmowania zachowań ryzykownych.

Częstotliwość szkodliwych działań podejmowanych przez adolescentów może być również uzależniona od przyczyny samotnego rodzicielstwa, wieku dziecka w chwili, gdy struktura rodziny uległa zmianie, poziomu wsparcia i zasobów indywidualnych podstawowego opiekuna, a także systematyczności i jakości kontaktów z nieobecny na co dzień rodzicem, liczbą rodzeństwa czy poziomem materialnego zabezpieczenia rodziny. Analiza przyczyn zachowań ryzykownych powinna również obejmować informacje dotyczące czasu, jaki upłynął od momentu kiedy struktura rodziny uległa zmianie oraz sposobów, w jaki ze zmianą poradzili sobie rodzice. Szerokie badania, dotyczące uwarunkowań procesu radzenia sobie z kryzysem rozvodu przeprowadziła Maria Beisert (2000). Autorka wskazuje m.in. na różnice w funkcjonowaniu i stosowaniu środków zaradczych u rodziców we wczesnych i końcowych fazach radzenia sobie z kryzysem. To, jakie działania zaradcze stosują rodzice, ma z kolei wpływ na sposób przystosowania się dzieci do zmiany struktury rodziny.

W kontekście przyjętych w prezentowanej pracy problemów i uzyskanych wyników badań należy podkreślić, że zmiana struktury rodziny nie powinna być rozpatrywana jako jedyna bądź główna zmienna, prowadząca do obniżenia uogólnionego poczucia własnej skuteczności i większej częstotliwości podejmowanych przez adolescentów zachowań ryzykownych.

Bibliografia

- Baran, M., Nawalana, A. (2015). Uogólnione poczucie własnej skuteczności u młodzieży gimnazjalnej zamieszkałej w mieście i na wsi. *Problemy Pielęgniarstwa*, 23(2), 145–149.
- Bardziejewska, M. (2015). Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków? W: A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*. Sopot: GWP.
- Bedyńska, S., Cypryańska, M. (2013). *Statystyczny drogowskaz 1. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Beisert, M. (2000). *Rozwód. Proces radzenia sobie z kryzysem*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.

- bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rządowa-rada-ludnościowa.
- Cervone, D., Pervin, L.A. (2011). *Osobowość. Teoria i badania*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Cudak, H. (2010). *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Czerwińska-Jasiewicz, M. (2015). *Psychologia rozwoju młodzieży w kontekście biegu ludzkiego życia*. Warszawa: Difin.
- Gajewski, J., Małkowska-Szkutnik, A. (2012). Rodzinne i rówieśnicze czynniki związane z upijaniem się i paleniem tytoniu przez 15-letnią młodzież. *Developmental Period Medicine*, XVI, 4, 322–328.
- Gumowska, I., Koprowicz, A., Piotrów, E. (2017). Samoocena funkcjonowania szkolnego młodzieży z rodzin o różnej strukturze. W: I. Surina, M. Chrzanowska-Gancarz (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty współczesnej edukacji*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Edward Mitek.
- Jaros, E., Wysocka, E. (2006). *Diagnoza psychopedagogiczna. Podstawowe problemy i rozwiązania*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12, 597–605.
- Juczyński, Z. (2009). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Juczyński, Z. (2000). Poczucie własnej skuteczności – teoria i pomiar. *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Psychologica*, 4, 11–24.
- Karkowska, M. (2007). *Socjologia wychowania – wybrane elementy. Mechanizmy socjalizacji i edukacja szkolna*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Kawula, S. (2007). Mozaikowość i koloryt współczesnej rodziny. Szkic do portretu. W: S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kołąkowski, A. (2014). Diagnoza zaburzeń zachowania. W: A. Kołąkowski (red.), *Zaburzenia zachowania u dzieci. Teoria i praktyka*. Sopot: GWP.
- Kryśka, S. (2016) Rozpowszechnienie stosowania dopalaczy w Polsce w świetle opublikowanych danych, *Przegląd Epidemiologiczny*, 70, 121–123.
- Liberska, H. (1998). Wybrane aspekty psychologicznego funkcjonowania młodzieży wychowywanej w rodzinach pełnych i niepełnych. *Roczniki Socjologii Rodziny*, X, 231–246.
- Oleszkowicz, A., Senejko, A. (2013). *Psychologia dorastania. Zmiany rozwojowe w dobie globalizacji*. Warszawa: WN PWN.
- Ostaszewski, K., Pisarska, A. (2015). *Relacje w rodzinie a syndrom zachowań ryzykownych okresu adolescencji*. W: K. Sawicki, R. Ćwikowski, A. Chańko (red.), *Dylematy i wyzwania współczesnej resocjalizacji*. Białystok: Alter Studio.
- Pikuła, N. (2010). *Aktualna sytuacja i tendencja zmian w rodzinie XXI wieku*. W: A. Błasiak, E. Dybowska (red.), *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Kraków: WAM.
- Popiel, A., Cyniak-Cieciura, M., Zawadzki, B. (2015). Poziom uogólnionego poczucia własnej skuteczności a zmiany negatywnych przekonań potraumatycznych i objawów pourazowego zaburzenia stresowego (PTSD) u ofiar wypadków drogowych. *Studia Psychologiczne*, 53, 1, 19–32.
- Sandler, L.N., Tein, J.Y., Mehta, P., Wolchik, S., Ayers, T. (2000). Coping Efficacy and Psychological Problems of Children of Divorce. *Child Development*, 71, 4, 1099–1118.
- Sendyk, M., Ilnicka, R.M. (2013). Rodzina o zmienionej strukturze wewnętrznej jako źródło wykluczenia społecznego młodzieży. *Rocznik Lubuski*, 39, 2, 37–47.
- Siudem, A. (2013). Zachowania ryzykowne młodzieży gimnazjalnej. *Psychologia Rozwojowa*, 18, 1, 69–85.
- Szewczuk, K. (2010). Struktura rodziny a proces wychowania dzieci i młodzieży w rodzinie. W: E. Dybowska (red.), *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

- Szlendak, T. (2010). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: WN PWN.
- Szymańska, J. (2012). *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Tomczak, K. (2009). Style radzenia sobie w sytuacji stresowej, przekonanie o własnej skuteczności, nadzieja na sukces u studentów rozpoczynających i kończących studia. *Psychoterapia*, 2(149), 67–79.
- Tyszką, Z. (1995). Rodzina w świecie współczesnym: jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa. W: T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna: człowiek w zmieniającym się świecie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Wojcieszek, K.A., Jędrzejko, M. (2009). Zasięg i znaczenie zjawiska używania, nadużywania i uzależnienia od substancji psychoaktywnych. W: M. Jędrzejko (red.), *Współczesne teorie i praktyka profilaktyki uzależnień chemicznych i niechemicznych*. Warszawa: Fundacja Pedagogium.
- Woźniak, A. (2000). *Reprezentacja rodziny u dzieci z rodzin rozbitych wskutek rozwodu*. Poznań: Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Interfund.
- Wójtowicz, S. (1993). Używanie środków uzależniających przez młodzież w okresie dorastania. W: Z. Smoleńska (red.), *Badania nad rozwojem w okresie dorastania*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.

FAMILY STRUCTURE VS. RISKY BEHAVIOUR AND SELF-EFFICIENCY FEELING OF YOUTH IN THE PERIOD OF LATE ADOLESCENCE

Abstract

The purpose of this research was to compare the frequency of the occurrence of risky behaviour and the level of self-efficiency feeling of youth in the period of late adolescence brought up in families of different structure.

The structure of a family turned out not to have an important influence on a general feeling of self-efficiency of the examined youth brought up in complete and incomplete families. Risky behaviour which includes missing classes and using intoxicating substances: nicotine, alcohol, drugs, do not differ significantly in the frequency range in the compared groups. However, the quantitative analysis of the results shows more frequent use of legal highs by youth brought up in complete families.

The results obtained did not prove the initial assumptions concerning a greater exposure to the possibility of the occurrence of risky behaviour among youth brought up in incomplete families. However, they indicate a higher frequency of occurrence of selected risky behaviour in adolescents from complete families, which prompts further analysis of the factors conditioning this phenomenon. It seems especially important to take into consideration the additional variables which should include: time devoted to young people by parents fulfilling educational tasks alone or with a partner; parental attitudes presented by parents.

Keywords: family, self-efficiency feeling, risky behaviour